

GEOGRAFIJA IN VARSTVO ČLOVEKOVEGA OKOLJA*

(Pogledi na geografijo v luči varstva človekovega okolja)

Darko Radinja**

Moja naloga je predvsem ta, da nanizam nekaj pglavitnih problemov glede razmerij med geografijo in varstvom okolja. Geografsko društvo Slovenije, organizator posveta o odnosih med geografijo in varstvom okolja, je imelo namreč namen, da bi naj namesto enopomenskega referata o tej problematiki prišla bolj do veljave neposredna, živa izmenjava mnenj. Zlasti še, ker so v naši geografski praksi o vsem tem verjetno precej različna mnenja, sama problematika pa je v marsičem kočljiva. Kočljiva zato, ker ne gre samo za problematiko okolja in njegovega varstva, temveč hkrati — hote ali nehote — tudi za problematiko same geografije.

Vprašanja glede vloge, ki naj jo ima geografska znanost — in geografija nasploh — pri raziskovanju in urejanju človekovega okolja, so v naši praksi še premalo razčiščena. O tem ni najbrž nobenega dvoma, pa bodisi da gre za teoretsko, metodološko ali praktično stran tega vprašanja.

Terminološka problematika. Najprej naj opozorim na drobno, a nemara pomembno značilnost, ki jo je zaslediti v geografskih študijah marsikje po svetu in tudi pri nas. Namreč na to, kako se namesto tradicionalnih izrazov pokrajina — regija — dežela čedalje bolj uporablja izraz okolje in to povečini v enakem pomenu. To velja seveda tudi za razčlenjevanje tega pojma: prirodno okolje oziroma prirodnogeografsko okolje, družbeno (socialno) okolje ali družbenogeografsko okolje, življenjsko okolje, človekovo okolje, geografsko okolje, in sicer v pomenu prirodna, družbena oziroma geografska pokrajina.

Iskanje novih oznak samo po sebi še ne pomeni veliko, dokler gre za nove besede, a nespremenjene pojme in nespremenjeno vsebino, torej za sinonime. Podobno velja tudi za zelo modno oznako prostor (prirodni, družbeni, geografski) in za druge sinonime, ki marsikje izpodrivajo dosedanje geografske termine.

Tokrat se ne kaže spuščati v problematiko o tem, zakaj in odkod v naši stroki težnje po prevzemanju novih izrazov in nadomeščanju starih, tako večkrat tudi samega imena geografija — geografski že v naslovih nekaterih razprav izpod peresa geografov.

* Poročilo na posvetu o varstvu okolja, ki ga je organiziralo 24. 5. 1975 v Ljubljani Geografsko društvo Slovenije.

** dr., izredni univ. prof., 61000 Ljubljana, YU, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zvezka.

Nášo pozornost raje usmerimo drugam. Namreč v to, da so ti termini povsem enaki izrazju, ki se danes na široko uporablja (v javnosti in med strokovnjaki) za enega zelo perečih in celovitih problemov sedanjosti — za t. i. krizo življenjskega okolja. Tudi na tem področju srečujemo iste izraze: naravno (prirodno) okolje, človekovo okolje, življenjsko okolje.

Očitno je, da ta terminološka istovetnost nikakor ni naključna. Nasprotno! Upravičeno sklepamo, da gre tu in tam pravzaprav za isto vsebinsko in problemsko področje. Ne gre pa samo za enake termine, temveč kratkomalo za to, da je geografija veda o okolju. Onesnaževanje, zastrupljanje oziroma degradacija okolja so le določene razvojne faze, razvojne oblike okolja, pri čemer je zastrupljanje samo akutna faza tega razvoja.

Kljub skupnim izrazom, ki se pri tem uporabljajo, varstvo okolja nima enotne niti osnovne terminologije. Pri drugih strokah in v javnosti sploh se z okoljem (človekovim, življenjskim) največkrat pojmuje samo prirodno okolje (npr. varstvo narave), torej ožje kakor v geografiji (5), včasih pa tudi v najširšem pomenu te besede (npr. družinsko okolje, stanovanjsko okolje in celo kot nematerialno okolje: kulturno okolje, intelektualno okolje ipd.) (5, 7, 8, 17, 18).

Tudi sam izraz varstvo (okolja) različno pojmujejo: bodisi kot dobesedno varovanje oziroma zaščito prirode pred človekom, manj pa kot aktivno poseganje vanjo z namenom smotrnega izkoriščanja in s tem tudi urejanja. Marsikdaj razumejo pod varstvom okolja pravzaprav družbeno akcijo, ki naj prispeva k smotrnemu in bolj perspektivnemu reševanju tega ali onega aktualnega problema okolja (16).

Na drugi strani omenjajo različni strokovnjaki pri obravnavanju okolja posamezne geografske aspekte, vendar z značilno, negeografsko terminologijo. Največkrat gre pri tem za poudarjanje medsebojne povezanosti pojavov v okolju, njihove celovitosti in dvojnosti (prirodne in družbene). Ponavadi take, v bistvu geografske poglede označujejo kot kompleksno vzajemnost, integralnost, dualizem sveta, globalnost, dialektična nasprotja prirode in družbe, ekologijo okolja (10). Vse to na eni strani potrjuje, da so osnovni geografski pristopi in aspekti pri obravnavanju te problematike koristni in nujni, da pa jih hkrati s termini vred ne poznajo. Za nas geografe je to vsekakor zelo značilno opozorilo.

Tudi sicer gre za zelo karakteristično terminološko situacijo. Namesto da bi se geografska terminologija pri razpravljanju o varstvu okolja ustrezno uveljavila in popularizirala, opažamo celo nasproten pojav. V geografijo vdirajo različni izrazi (prostor, ekologija, ekološki, ekotop, biotop). Ta terminološka problematika je sicer obrobna, vendar po svoje značilna, ker opozarja na premajhno kritičnost v geografiji in na premalo razčiščene pojme. — V naslednjem uporabljam izraz varstvo okolja v najširšem pomenu, in sicer za celotno okolje (geografsko, človekovo, življenjsko) z njegovimi prirodnimi

in antropogenimi sestavinami vred ter za varstvo v najširšem pomenu, vključno smotrno urejanje in preurejanje tega okolja.

Varstvo okolja in geografija. Pomembnejše pa je naslednje vprašanje: v čem je pravzaprav osrednja vsebinska povezava med varstvom okolja in geografijo? Osnovna problematika pri varstvu okolja je nedvomno odnos med naravo in družbo. Pomembnost in usodnost tega razmerja osvetljujejo tako rekoč vse stroke, ki so se v to problematiko vključile, vsaka s svojega zornega kota. Poleg samega dokaznega gradiva pa pričajo o tem tudi miselni pogledi — posplošitve, do katerih je prišlo ob tej problematiki z najrazličnejših strani.

Toda odnos med naravo in družbo je hkrati tudi osrednja tematika geografije. To pa pomeni, da je problem varstva okolja hkrati tudi geografski problem. In to nikakor ne obrobno, temveč osrednji in tipično geografski. Odnos med naravo in družbo je seveda že star problem geografske znanosti (star je pravzaprav tudi problem same degradacije okolja), ki jo spremlja že lep čas njenega razvoja, čeprav se je medtem spreminjal. Tudi v današnji geografiji je ostal močno v ospredju, zlasti v tako imenovani enotni geografiji, ki jo priznavamo tudi pri nas, vsaj formalno, če že ne dejansko.

Ce je temu tako, se upravičeno sprašujemo, zakaj se naša stroka pri proučevanju »varstva okolja«¹ bolj ne angažira, bodisi v znanstvenem, aplikativnem ali pa na vzgojnem področju. Zakaj se geografi v večji meri ne vključujemo v proučevanje te aktualne problematike, zakaj se bolj ne zavzemamo za osveščanje javnosti in še posebej mladine glede usodnega pomena, ki ga ta pojav za pokrajinsko sfero na zemlji nedvomno ima, in zakaj ne prispevamo v večji meri k samemu reševanju tega problema?

Slovenski geografi smo se tej problematiki sicer posvetili že na proslavi 50. obletnice GDS 1972. leta, nadalje smo z referati sodelovali tudi na ustreznih posvetih, ki so jih o tej problematiki pripravili drugi. Objavili smo tu in tam tudi nekaj člankov (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 18, 21) in pripravili nekaj elaboratov. Vendar — ali smo z doseženim lahko zadovoljni? Ali gre pri tem resnično za tisti prispevek, ki se od geografije upravičeno pričakuje glede na njeno vsebino in njeno že kar razglašeno kompleksnost? Ali daje geografija v tem pogledu resnično svoj najpomembnejši in zanjo — pa tudi za druge — svoj najbolj specifični prispevek? Doslej namreč še nimamo geografskih razprav, v katerih bi to problematiko znanstveno poglobljali, pa tudi trdno organiziranega raziskovalnega dela se v tej smeri pravzaprav še nismo lotili, čeprav so med nami — kar je značilno — težnje po tovrstni usmerjenosti in čeprav gre pri tem za zelo aktualno, široko in družbeno pomembno nalogo, kar sicer pri našem delu radi poudarjamo. Še najbolj aktivni so v tem pogledu nemara tako imenovani aplikativni geografi iz razvojnih ustanov, čeprav je pri njihovem delu večji poudarek na raziskovanju geografskega okolja glede bodočega razvoja kakor pa na opozarjanju in reševanju sedanjih perečih vprašanj tega okolja.

Ker pa je med nami vendarle čutiti pripravljenost na to, da bi več kot doslej — pa tudi bolj bistveno — prispevali k proučevanju te splošno pomembne problematike današnjega časa, je prav gotovo nujno, da si skušamo pojasniti, kje so pravzaprav objektivne težave, ki tak razvoj zavirajo. Z namenom seveda, da bi jih odpravili, geografsko proučevanje varstva okolja pa spodbudili in usmerili na tista vprašanja, ki so za geografijo tipična, specifična in osrednja, skratka bistvena. Če bi te naloge izluščili in se o tem sporazumeli, bi to bilo za naše nadaljnje delo zelo spodbudno. Zato je tem vprašanjem vredno posvetiti našo skupno pozornost.

Konkretno: ali naj se z varstvom okolja ukvarja celotna geografija (z vsemi vejami vred) ali pa samo njene posamezne veje (npr. fizična geografija ali pa posebna »ekološka geografija«)?

O teh vprašanjih se da razbrati pri nas — vsaj posredno — več mnenj oziroma zamisli. Po prvem mnenju naj bi celotno geografsko delo in sleherno geografsko proučevanje posredno ali neposredno odsevalo tovrstno problematiko, bodisi z ustreznimi pogledi, metodologijo ali konkretnimi raziskavami. Zato naj ne bi o tej problematiki razvijali npr. na univerzi posebnih geografskih predavanj, posebne specializacije, ker se tej tematiki pravzaprav ne bi smela izogibati nobena geografska veja, nobena usmeritev in nobeno predavanje. Problematiko onesnaženosti (degradacije) geografskega okolja in njegovega varstva naj bi osvetljevali predvsem s stvarnimi kompleksnimi geografskimi raziskavami. Zato pri vsem tudi ne gre za novo vrsto geografije, imenovano morda »ekološka geografija«, kakor tudi pred leti ni šlo za posebno »aplikativno geografijo«, temveč le za aplikacijo geografije. Po teh pojmovanjih tudi v obvezni šoli ne bi bilo smiselno uvajati novega predmeta, kot se tu in tam sliši, temveč bi morali to snov organsko vključevati v učno-vzgojne programe sedanji šolski predmeti, v prvi vrsti geografski pouk.

Po drugi zamisli, ki se tu in tam pojavlja, pa naj bi se z ekološko problematiko geografskega okolja posebej ukvarjali. Pri tem naj bi šlo pravzaprav za novo specializacijo v geografiji. Vprašanje pa je, ali ne bi geografije kot celote s tem dokončno odrinili od te problematike ter je hkrati močno osiromašili. Če bi to zamisel dosledno izpeljali, bi to pripeljalo do posebne veje oziroma specializacije, sedanja geografija pa bi ostala nespremenjena. V okviru visokošolske geografije bi to pripeljalo do posebnega študija, v obvezni in srednji šoli pa do novega predmeta, npr. »varstvo narave« ali »varstvo okolja«, kakršnega imajo npr. v ZDA (14, 15). Zanj se npr. poteguje tudi Srbsko geografsko društvo (22, 24).

Možna je seveda tudi tretja, vmesna pot, po kateri naj bi se z geografskimi problemi varstva okolja ukvarjale vse geografske veje in seveda geografija kot celota. Vendar pa bi zaradi širokega pomena in splošne aktualnosti te problematike posvetili njenim teoretičnim in metodološkim vprašanjem posebno pozornost, morda tudi v obliki ustrezne usmeritve, ne pa specializacije.

Nakazani pogledi gornje problematike seveda niso izčrpali. Opozorim naj le na težnje, da bi problematiko varstva okolja skrhili zgolj na prirodno okolje (zato naj bi se z njo ukvarjala predvsem fizična geografija) ali celo samo na posamezne elemente tega okolja (vodo, zrak, prst) in na posamezne veje te geografije.

Človekovega (življenjskega, geografskega) okolja pa ne sestavljajo samo prirodni, temveč prav tako tudi družbeni elementi (socialni, kulturni, antropogeni). Onesnaževanje ali degradacija zajema torej tudi te elemente. Gospodarska zaostalost je npr. s svojimi najrazličnejšimi pokrajinskimi potezami prav gotovo ena izmed izrazito negativnih potez geografskega okolja. Večkrat tudi omenjajo, kako je razdrobljena zemljiška posest izrazito negativna poteza družbenega, ne pa prirodnega dela življenjskega okolja (10). V urbaniziranih pokrajinah je takih potez še več. Zato je razumljivo, da se tudi pri družbenogeografskih proučevanjih odpirajo potrebe po obravnavi te problematike.

Ker pa slednjič ne gre, kot vemo, posebej za prirodno in posebej za družbeno okolje, temveč za eno samo, skupno, enotno okolje, v katerem se eni in drugi elementi prepletajo in vzročno ter funkcijsko součinkujejo ter vraščajo v kvalitetno nov svet, so za razumevanje tega okolja bistveni ravno njihovi medsebojni odnosi. To pa pomeni, da problematika okolja in njegovega varstva zajema celotno geografsko proučevanje, celotno geografsko znanost.

S tem smo pravzaprav znova trčili na enega od osrednjih geografskih pogledov, ki naj bi bil osnovno (teoretsko in praktično) izhodišče pri proučevanju okolja in njegovega varovanja, na odnos med naravo in družbo.

Pomen geografske teorije za proučevanje okolja in njegovega varovanja. Pomen teh odnosov (med naravo in družbo), kakor so zajeti v geografski teoriji, ni nekaj, kar bi bilo daleč od konkretnega raziskovalnega dela. Tudi ni odmaknjena filozofija, še manj pa izčrpana akademska tema, temveč naj bi bilo to osnovno teoretično izhodišče vselej aktualno tudi pri konkretnih geografskih raziskavah. Ti pogledi so pravzaprav — takšni ali drugačni — vsakodnevno implicirani v življenje, kar se je vedno znova kazalo tudi ob vseh neštetih javnih diskusijah v zvezi z varstvom okolja.

Povezovanje prakse s teorijo je v geografiji morda nujnejše kakor drugod glede na njen izjemni in zato tudi kočljivi položaj med prirodnimi vedami na eni in družbenimi na drugi strani. Zato je tudi večja nevarnost, da ob zanemarjanju teoretične misli zabredemo pri konkretnih geografskih raziskavah bodisi na eno ali drugo stran. Kajti v stvarnih proučitvah odsevajo tudi posredno in nehoti teoretična izhodišča ali pa pomanjkanje le-teh. Zato za geografska proučevanja še posebej drži, da je dobra teorija najboljša praksa.

Na pomembnost teh teoretskih izhodišč in njihove aplikacije opozarja dejstvo, da je odnos med naravo in človekom močno v ospredju tudi pri nekaterih drugih znanstvenih disciplinah, zlasti v filozofiji, psihologiji in pedagogiki. V geografiji je ta odnos sicer zajet širše,

ne samo v odnosu priroda—človek, kakor pri drugih strokah, temveč predvsem v odnosu priroda—družba. Zanimivo pa je opazovati, kakšno pot so v tem pogledu prehodile te vede in kako teoretična razglabljanja o teh odnosih, ki so tam — v nasprotju z našo geografijo — bolj živa, vplivajo tudi na raziskovalno in aplikativno delo ter na razvoj teh strok v celoti. Za geografijo je nadvse instruktivno spoznanje o tem, kako si je vsaka od teh ved s težavo in nešteti strani potmi krčila tovrstno spoznavno pot in kako je to vplivalo in še vpliva na njihovo raziskovalno in drugo prakso. Spomnimo se samo razglabljanj v psihologiji in pedagogiki, koliko je v človeku prirodnega in koliko privzgojenega, pridobljenega, kultiviranega itd. Pri vseh teh vedah se analogija teh spoznanj kaže tudi v podobni terminologiji. Zato v geografiji ne govorimo o determinizmu ali nihilizmu na splošno, ker te izraze poznajo tudi druge stroke, temveč o geografskem determinizmu, geografskem posibilizmu itd.

Tudi v geografiji so, kot dobro vemo, odnose med prirodnim okoljem in družbo različno presojali in še sedaj v geografski praksi ni enotnih pogledov (geografski posibilizem, geografski indeterminizem, dialektični materializem).

Mimo teh vprašanj ne moremo tudi pri problematiki varstva okolja. Znanost in družba posebej se namreč še danes otepata z usledinami starejših naziranj o pomenu in medsebojni vlogi prirodnega okolja in družbe.

Toda ta problematika je danes še širša in bolj poglobljena, ker ne gre več samo za odnos med družbo in prirodnim okoljem, temveč za odnos med družbo na eni strani in celotnim življenjskim okoljem na drugi (z rapidno naraščajočimi antropogenimi sestavinami vred, ki dobivajo v današnjem svetu kvaliteto nov pomen). Poleg tega gre za kvaliteto novo komponento, ki je v tem, da skuša družba dosežati, pretežno stihijski razvoj okolja celovito usmerjati. Slednjič je v tej problematiki nova komponenta dejstvo, da je družba sposobna stopnjevati razvojne procese tudi v prirodnem okolju samem. Tu ne gre samo za erozijo prsti, temveč tudi za procese v ozračju, vodovju, reliefu in antropogeno v pogojenem kroženju materije sploh. Zato so se omajala spoznanja o relativni statičnosti prirodnega okolja, češ da se je v tisočletjih razvoja človeške družbe njena struktura bistveno spreminjala, medtem ko se prirodno okolje v tem času praktično ni spremenilo. Onesnaževanje okolja je tudi v tem pogledu prineslo nove poglede.

Problematika varstva okolja je postavila v novo luč poglede, po katerih celotnega okolja (prirodnega in družbenega skupaj) ni mogoče enotno proučevati zaradi dvojnih zakonitosti (prirodnih in družbenih), ki so v njem. Zaradi tega dualizma so npr. v SZ razdelili znanost na prirodne in družbene vede in to delitev, kot vemo, dosledno speljali tudi v geografiji. S tem so tudi formalno institucionirali pojmovanje o neenotnosti človekovega okolja. V zadnjih letih so začeli ta naziranja sicer opuščati (1, 8, 11, 13), saj ravno po dialektičnem materializmu vodijo kvantitativne spremembe do bistveno novega razvoja, kar drastično dokazujejo pokrajinski in drugi učinki industrializacije

in zlasti onesnaževanje okolja. Ta pojav bo očitno vplival na razvoj teorije o odnosu med naravo in družbo oziroma na pojmovanje o relativnosti dvojne dialektike sveta.

Tehnološki in sploh moderni razvoj družbe je prvotno prirodno okolje tako prepregel in prepoil z antropogenimi sestavinami, da postaja razlikovanje med enimi in drugimi marsikje vse manj smiselno. Zato v njem niso pomembne samo prirodne in družbene zakonitosti posebej, temveč tudi skupne razvojne zakonitosti kot celota. O teh spoznanjih teoretična razglabljanja še niso veliko napredovala.

Dosledno razlikovanje med eno in drugo polarnostjo sveta (prirodno in družbeno) se postavlja v novo luč ne samo zato, ker so ti elementi med seboj čedalje bolj prepleteni, povezani in zlit, temveč tudi zato, ker igrajo v tem okolju eni in drugi elementi enako vlogo. Včasih je ta vloga za okolje progresivna, včasih regresivna (10). Družbeni elementi so v okolju lahko spodbuda ali ovira za njegov nadaljnji razvoj. Človeška družba se torej sooča s strukturno novim in kvalitetno širšim ter bolj kompleksnim okoljem.

Ali predstavljajo npr. v Sloveniji večjo oviro za združevanje razdrobljene zemljiške posesti v sodobne kmetijske obrate prirodne ali družbene poteze? Ali so večje ovire v razčlenjenem reliefu in prirodnih razdrobljenosti slovenske pokrajine sploh ali v drobni posestni strukturi in njeni tradiciji? Ali niso v materialni dediščini marsikatero kulturne pokrajine večje ovire za njen nadaljnji razvoj kakor prirodne osnove same? Pri gradnji sodobnih poti so prirodne pregrade večkrat manjša ovira, kakor pa naseljena ali kako drugače opremljena pokrajina, ki jo morajo te poti prečkati.

Če se glede varstva in urejanja okolja vprašamo, v čem lahko geografija največ prispeva k razreševanju njegove problematike, bo odgovor nemara ta, da more geografija največ prispevati z razvijanjem in izpopolnjevanjem dialektičnega gledanja na razmerje med družbo in njenim celotnim okoljem. Torej s svojo osnovno teoretično in metodološko osnovo, do katere se je dokopala pri enotnem proučevanju pokrajinske sfere in posameznih pokrajin. Šele v tej luči dobijo pravo vrednost stvarne geografske raziskave.

V slovenski geografiji se že nekaj let množijo družbenogeografska proučevanja, ki usmerjajo svojo pozornost predvsem na pojave znotraj družbenogeografske sfere in njenih mejnih področij. Ta problematika priteguje pravzaprav večino naših geografov in to je vtisnilo slovenski geografiji značilno usmeritev. Ta orientacija je deloma razumljiva spričo dinamičnih in raznovrstnih družbenih sprememb v povojnem razvoju naših pokrajin. Preveč zanemarjena pa je bila pri tem skrb za skladen razvoj geografske znanosti kot celote. Zato nikakor ni naključje, da so stopila v ozadje širša geografska proučevanja in še posebej študij geografskega okolja v luči odnosov med naravo in družbo. Temu se je pridružila še specializacija, ki je zajela celotno geografijo, kar je obravnavanje posameznih vrst geografskih pojavov na račun geografske celovitosti še stopnjevalo. Enostranska usmeritev geografije že sama po sebi deluje deterministično ali indeterministično,

odvisno od smeri, kamor se nagne. Bržkone ravno specializacija preprečuje, da bi se naša geografija bolj angažirala pri problematiki varstva okolja. Sedanjo usmeritev geografije je seveda pogojevala tudi družbena praksa. Tako je tudi danes, ko ta praksa začena zaradi onesnaževanja okolja prav tako posvečati več pozornosti prirodnemu okolju. Toda zavedati se moramo, da geografija ne v enem, ne v drugem primeru ne more polnokrvno zaživeti. Zato bi bilo zanj nedvomno koristnejše, če bi sama skušala vplivati na družbeno prakso in jo prepojititi s svojimi kompleksnimi pogledi. Problematika varstva okolja je za to lepa priložnost.

Odnos med naravo in družbo, ki naj bi bil osrednja tematika geografije, je s problematiko varstva okolja postal znova aktualen. Pri tem je za naše razmere značilno, da smo geografi to problematiko že opuščali. Tej praksi, ki je pravzaprav nismo nikoli ustrezno utemeljili, se je geografska teorija enotne geografije sicer upirala, a ne posebno uspešno. Česar nista zmogli kritika in teorija, bo zmoglo nemara življenje samo, ki je postavilo pred znanost in s tem tudi pred geografijo odnos med naravo in družbo kot posebno aktualen problem današnjega časa. Družbena aktualnost te problematike pomeni za (enotno) geografijo krepko spodbudo, pa tudi veliko obveznost. Na stečaj odprta vrata so nas pravzaprav presenetila.

Za problematiko varstva okolja so zainteresirane številne stroke, prirodne in družbene, kar je vsekakor spodbudno. Toda poleg parcialnih in specialnih proučevanj posameznih elementov in pojavov, ki so pretežno analitična, je prav tako potrebno tudi kompleksno proučevanje, to je spoznavno sintetiziranje prirodnih in družbenih kompleksov človekovega okolja.

Ali naj geografija sodeluje pri prvih ali drugih raziskavah? Za naše razmere vprašanje nikakor ni odveč. Po dejanski usmerjenosti slovenske geografije je verjetno njen delež pri prvi kategoriji proučevanj. Glede na teoretično zasnovo enotne geografije pa seveda pri drugi.

Z vidika **enotne geografije** je delež, ki ga more in tudi mora geografija prispevati k reševanju problematike varstva okolja, razmeroma lahko opredeliti, ker so tovrstni pogledi že nakazani, doma predvsem v prispevkih akademika S. Ilešiča (8, 9, 10). Zato naj jih povzamem prav na kratko.

Geografija mora opozarjati predvsem na celovitost problematike o okolju. Prispevati mora, da ožje in enostranske poglede zamenja široko medsebojno usklajevanje različnih interesov. Pri tem je treba upoštevati poleg sedanjih razmerij tudi perspektivna. Geografija naj nadalje opozarja in seveda utemeljuje, da enostranske rešitve vodijo iz ene krize v drugo. Bodisi da gre pri tem za težnje po enostranskem pasivnem varstvu narave zaradi estetskih, rekreacijskih ali kulturnih razlogov, ali pa za pobude, ki zožujejo problematiko okolja samo na posamezne elemente prirodnega okolja, npr. na zrak, vodo ali pa na varstvo okolja v biološkem oziroma ekološkem (fiziološkem) pogledu.

Vloga geografije naj bi bila nadalje v tem, da stalno opozarja, kako pri problematiki okolja ne gre samo za odnos med prirodnim okoljem in družbo, temveč za kompleksnogeografsko problematiko v najširšem pomenu te besede. Na eni strani gre namreč za varstvo vseh pozitivnih sestavin življenjskega okolja, najsi bodo prirodne ali družbene; na drugi strani pa za odstranjevanje, popraviljanje in preurejanje vseh negativnih elementov ne glede na njihovo prirodno ali družbeno poreklo. Pri ekološkem aspektu so namreč družbeni elementi prezrti.

Pri kompleksnem pojmovanju življenjskega okolja postane jasno, da celotna problematika tega okolja še zdaleč ni samo v pasivnem zavarovanju njegovih ptez, ker te niso samo pozitivne, temveč tudi negativne, tako v svojih prirodnih kakor antropogenih elementih, temveč predvsem v aktivnem smotrnem urejanju in preurejanju okolja.

To je toliko potrebnejše, ker postajajo po mnenju enotne geografije odnosi med narodo in družbo čedalje bolj intenzivni in raznovrstni, pri čemer je družba čedalje bolj aktivna, zahtevna in mnogostranska. Zato je potrebno, da so antropogeni posegi v prirodno okolje čimbolj domišljeni in preudarni, tako da bi bili kar najbolj pozitivni in da bi imeli za okolje čim manj negativnih posledic.

Geografija naj poudarja, da je splošni problem življenjskega okolja pravzaprav v tem, da se poiščejo poti do ustreznega ravnovesja med zahtevami, ki jih postavlja populacijska ekspanzija, tehnični napredek in težnja po višjem življenjskem standardu, ter možnostmi, da se obdrži biološko zdravo in estetsko sprejemljivo okolje. Dolžnost geografov pa je, da prispevajo k praktičnemu vzpostavljanju tega ravnovesja na eni strani s konkretnimi kompleksnimi regionalnimi analizami, na drugi strani pa s svojo kompleksno prostorsko mentaliteto, s katero naj bi infiltrirali tudi druge. (Najprej pa moramo seveda to ravnovesje in tako mentaliteto še marsikje doseči v sami geografiji).

Naloga geografije je, da tudi pri osveščanju javnosti in v šolski vzgoji ustvarja vzdušje kompleksnega aspekta na probleme prostora in okolja in da dopolnjuje enostranske, poenostavljene aspekte ožjih specialistov, ki zgubljajo izpred oči kompleksno celoto tega, kar naj bi namesto ožjega ekosistema raje imenovali geosistem (10, 19).

Z vidika **specializirane geografije** pa je nasprotno težje nakazati naloge, ki naj bi jih v okviru te problematike okolja opravili geografi. Prvi problem je nedvomno v tem, da je delitev dela z drugimi strokami v tem primeru manj jasna, proučevanje pa manj specifično. Vendar je skupna težnja specializirane geografije v tem, da se stvarna proučevanja bolj pogloblje, raziskave bolj sistematično dokumentirajo, rezultati bolj ovrednotijo in da se bolj poudarja razčlenjevanje oziroma analiziranje pojavnih oblik.

Urejanje okolja terja bolj sistematične in bolj kvantitativne geografske raziskave okolja. Problem onesnaževanja in degradiranja okolja sploh je to stran raziskav potisnil še bolj v ospredje. Pokrajine

kot teritorialne enote okolja imajo namreč omejene zmogljivosti (kapacitete). Če so te presežene, se struktura okolja naglo spremeni — ravnotežje se poruši. V tej luči je onesnaženost okolja lep primer. Tudi to naj bi sililo geografske raziskave v bolj specializirane smeri, npr. v študij pokrajinskih ravnotežij (20).

Ker je onesnaževanje okolja akutna pojavna oblika njegovega razvoja, naj bi se geografske raziskave bolj kot doslej usmerile v obravnavo najnovejših razvojnih faz pokrajine — in tudi perspektivnih — na račun njihove starejše geneze.

Onesnaževanje okolja opozarja — bolj kot drugi pojavi doslej — na sicer znano dejstvo, da so pokrajine zaradi medsebojne odvisnosti posameznih pokrajinskih elementov po svoje sicer relativno trdni, a hkrati razmeroma občutljivi kompleksi, ki so v tako imenovanem dinamičnem ravnovesju. Proučevanje takih pokrajinskih ravnovesij naj bi bila prav tako ena od značilnih usmeritev specializiranih geografskih raziskav. Seveda terjajo takšne raziskave kvantitativne analize ter ustrezno matematizacijo raziskovalnih metod, kar naj bi bila naslednja značilnost tovrstnih raziskav (20).

Problematika varstva in urejanja okolja zahteva podrobnejše in natančnejše geografske raziskave. Poleg same pokrajinske strukture je s tem v zvezi pomembna zlasti razvojna dinamika pokrajin in zakonitosti, po katerih se ta preobrazba razvija. Zato naj bi bili v ospredju raziskav modeli, ki prostorske komplekse pojasnjujejo (4). Tudi to naj bi bila ena od usmeritev specializiranih geografskih raziskovanj. Kljub temu pa bo morala geografija bržkone opozarjati na individualnost regij in svariti pred pretirano matematizacijo oziroma shematizacijo v pojmovanju geografskega okolja.

Literatura — Bibliography

1. Anušin V. A., 1972, Teoretičeskie osnovy geografii, Moskva.
2. Bunge W., 1962, Theoretical geography, Lund.
3. Carol H., 1963, Zur Theorie der Geographie. Mitt. d. Österreichischen geogr. Gesellschaft, 105, H. 1—2.
4. Chorley R. J., 1971, The role and relations of physical geography. Progr. Geogr., Vol. 3, London.
5. Clere Earl P., 1969, National frontiers to environment. J. Al. Acad. Sci. 40, 2.
6. Gams I., 1972, Ekosistem in vprašanje ogroženosti zemeljske atmosfere, Geogr. obz., XIX, 2, Ljubljana.
7. Ilešič S., 1962, O pojmu resničnega »geografskega okolja«, Geogr. obz., IX, 3—4, Ljubljana.
8. Ilešič S., 1972, O geografskih aspektih varstva okolja, Geogr. obz., XIX, 2, Ljubljana.
9. Ilešič S., 1973, Široko in aktivno varstvo okolja v geografski luči, Naši razgledi, leto XXII, 505, Ljubljana.
10. Ilešič S., 1973, Diskusije primedbe na tematiko životna sredina i čovek. V publ.: Životna sredina i čovek, Srpsko geografsko društvo, knj. 39, Bgd.
11. Ilešič S., 1971, Težnja h kompleksnosti na jubilejnem kongresu sovjetskih geografov v Leningradu, Geogr. vestnik XLIII, Ljubljana.
12. Kokole Vera, 1973, Sodobna razmišljanja o širših problemih življenjskega okolja, Geogr. obz., XX, 1—2, Ljubljana.

15. Kolotievskij A. M., 1973, Sostojanje i tendencii razvitija osnovnyh teoretičeskikh koncepcii v sovjetskoj geografii. Zb. Teoretičeskeja geografija, Riga.
14. Kromm D., 1970, Geografija prirodnih virov v ZDA, Geogr. obz., XVII, 1, Ljubljana.
15. Kromm D., 1972, Pouk o varstvu narave v osnovnih šolah v ZDA, Geogr. obz., XIX, 1, Ljubljana.
16. Lah A., 1972, Proučevanje, urejanje in varstvo okolja, Geogr. obz., XIX, 4, Ljubljana.
17. May R., 1973, Stability in randomly fluctuating versus deterministic environments. Amer. Natur., 107, 957.
18. Mihevc P., 1972, O pojmu človekovo okolje, Geogr. obz., XIX, 4, Ljubljana.
19. Minc A. A. in Preobraženskij V. S., 1973, Sistemna orientacija v geografskih issledovanjih. Zb. Teoretičeskeja geografija, Riga.
20. Pesci M., 1975, Geographical problems of environmental research. Acta geol. Acad. sci. hung., 17, 1—3.
21. Radinja D., 1972, Onesnaženost človekovega okolja v luči geografske terminologije, Geogr. obzornik, XIX, 1, Ljubljana.
22. Rakičević T. L., 1973, Zaščita prirode i geografska nastava, Životna sredina i čovek. Srp. geogr. društ., knj. 39, Beograd.
23. — 1972, Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji, Ljubljana.
24. — 1973, Životna sredina i čovek, Srpsko geografsko društvo, knj. 39, Beograd.

LA GÉOGRAPHIE ET LA PROTECTION DE L'ENVIRONNEMENT DE L'HOMME

Darko Radinja

(Résumé)

Entre la géographie et la protection de l'environnement de l'homme il y a une étroite liaison de contenu. La problématique de base de la protection de l'environnement est en effet le rapport entre la nature et la société. Et ce rapport est aussi le thème central de la géographie. Le problème de la protection de l'environnement est donc à la fois aussi un problème géographique central. De ce fait, il est insolite que la géographie ne s'engage pas dans une plus grande mesure dans la problématique de l'environnement de l'homme. Selon l'opinion de l'auteur, il faut en chercher la cause dans la dispersion prédominante de la science géographique d'aujourd'hui dans les recherches géographiques qui entrent pour la plupart dans des études restreintes au dedans de la sphère géographique naturelle ou sociale.

Nous devons prendre conscience qu'il s'agit dans la protection de l'environnement de la problématique de l'environnement entier (géographique, vital, de l'homme) et pas seulement naturel, comme on l'entend souvent dire en public. De même, en ce qui concerne l'environnement il ne s'agit pas seulement de le protéger, mais encore de l'exploiter convenablement, de l'organiser et réorganiser avec discernement.

L'auteur estime que les problèmes, déclenchés par la crise de l'environnement de l'homme, contribueront à la réintégration de la géographie et que le rapport entre la nature et la société redeviendra son objet central qu'il va cependant falloir étudier méthodologiquement en bien des points d'une manière différente.

Dans l'étude de l'environnement, l'aspect géographique régional aura nécessairement plus d'importance. Devant la géographie s'ouvrent donc surtout les besoins de l'analyse et de l'estimation des sources (bases) naturelles et sociales à la fois, puis les estimations des équilibres et capacités et particulièrement l'étude des contradictions et des déséquilibres entre l'environnement (géographique) et l'activité de la société, le tout avec une application plus grande des méthodes et modèles exacts.